

УДК 341.231.14

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ВОДУ

Абхаїрова Е. Е, Медведєва М. О.

*Інститут міжнародних відносин Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка,
м. Київ, Україна*

E-mail: elmazka.1992@rambler.ru

Розглянуто ключові аспекти та нормативний зміст права людини на воду як складової частини права на достатній життєвий рівень. Досліджено проблеми виокремлення права на воду в якості самостійного права людини, її місце в системі прав людини, як самостійного права людини, його місце в системі прав людини, а також механізми його закріплення та захисту.

Ключові слова: право на воду, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав людини, право на достатній життєвий рівень, принцип недискримінації.

Сьогодні в умовах постійної нестачі води живе біля 900 млн. людей, а понад два мільярди позбавлені доступу до покращених санітарних послуг. За прогнозами науковців, до 2050 року половина населення Землі страждатиме від дефіциту води, який стане основним із ресурсних обмежувачів розвитку економіки, спричинить нестабільну міжнародну ситуацію та масову еміграцію з незабезпечених водою країн. За таких умов дослідження проблематики права на воду, яке і стало метою даної статті, набуває значної актуальності.

Шукаючи вихід з цієї кризи, міжнародне співтовариство починає розуміти, що доступ до безпечної, незабрудненої питної води повинен розглядатись в контексті прав людини. Концепція базових потреб у воді як права людини була вперше висунута у 1977 році на Конференції ООН по водним ресурсам в Мар-дель-Плат, Аргентині. У Плані Дій конференції зазначалось, що всі народи незалежно від етапу їх розвитку мають право на доступ до питної води, кількість та якість якої повинна відповідати їх основним потребам.

У листопаді 2002 року Комітет з економічних, соціальних та культурних прав людини (далі – Комітет) в своєму Загальному коментарі № 15 до Міжнародного Пакту про економічні, соціальні та культурні права (далі – Пакт) визначив *право на воду*, як «забезпечення кожній людині достатньої кількості нешкідливої та доступної в економічному та фізичному плані води для задоволення її особистих та побутових потреб» [1,6]. Незважаючи на те, що в Пакті прямо не йдеться про право на воду, воно є частиною права на достатній життєвий рівень. Комітет пішов шляхом розширювального тлумачення – у фразі «право на достатній життєвий рівень, що включає достатнє харчування, житло та одяг» – сполучення «що включає» свідчить про те, що даний перелік не є вичерпним. А отже право на воду безумовно підпадає в категорію гарантій, необхідних для забезпечення достатнього життєвого рівня. І хоча цей Загальний Коментар не являє собою документ обов'язкового характеру, він, містячи норми м'якого права, все таки має певний вплив.

Крім того, конкретні зобов'язання щодо доступу до безпечної води все більше визнаються у основних договорах з прав людини, в першу чергу в рамках права на достатній життєвий рівень. Це, зокрема, Конвенція про права дитини (ст.24, 27), Конвенція про права інвалідів (ст.28), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (ст. 14) [2,3,4]. На регіональному рівні, зокрема, у Арабська хартія прав людини 2004 року передбачаються чіткі зобов'язання щодо доступу до безпечної води та санітарних послуг [5]. І хоч Європейська соціальна хартія у редакції 1996 року та Американська конвенція з прав людини 1969 року не містить чітко обумовлених зобов'язань в цій сфері, захист виводиться із здійснення інших прав людини, включаючи право на достатній рівень здоров'я, право на життя тощо.

У 2007 році Управління Верховного Комісара ООН з прав людини підготувало дослідження з масштабів та змісту зобов'язання в галузі прав людини, пов'язаних із доступом до безпечної води та санітарних послуг. У ньому Верховний Комісар дійшов висновку про те, що прийшов час визнати доступ до безпечної води в якості одного з прав людини.

Нормативний зміст права на воду полягає в наступному [6]:

– Право на воду містить як права, так і свободи. Ці свободи включають захист від самовільного та незаконного відключення води; заборону незаконного забруднення водних ресурсів; недискримінацію в доступі до безпечної питної води; невтручання в доступ до існуючого водопостачання, etc.

– Право на воду містить матеріальні права. Ці матеріальні права включають доступ до мінімальної кількості безпечної питної води для підтримання життя та здоров'я; доступ до безпечної питної води в умовах позбавлення волі; а також участь в прийнятті рішень, пов'язаних з водою, на національному та місцевому рівнях.

– Елементи права на воду повинні бути адекватними для цілей забезпечення людської гідності, життя та здоров'я. Адекватність передбачає наступні умови: наявність (водопостачання для кожної людини повинне бути достатнім та безперервним, з тим щоб задовольняти особисті та побутові потреби); якість (вода для побутових та особистих потреб повинна бути безпечною та прийнятною для використання); *доступність* (вода повинна бути доступна, тобто знаходитись в межах досяжності для всіх груп населення з урахуванням потреб конкретних груп, як-то інвалідів, жінок, дітей, людей похилого віку).

Чи можна застосувати принцип недискримінації до права людини на воду? Безумовно. Дискримінація означає будь-яку відмінність, виключення чи обмеження, що будується на конкретних ознаках відповідної особи (включаючи расу, релігію, вік, стать), які мають на меті знищення чи унеможливлення здійснення прав людини та основних свобод [7]. В пункті 2 статті 2 Пакту визначаються наступні невичерпні підстави для недискримінації: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національна чи соціальна належність, майновий стан, народження чи інше[1]. На думку Комітета, інша підстава включає сімейний стан, місце проживання (міська чи сільська місцевість) інвалідність, сексуальну орієнтацію, стан здоров'я, бідність чи економічну маргіналізацію. У Загальному Коментарі № 20 Він розглядає дискримінацію по відношенню до доступу до питної води в рамках дискримінації за соціальною належністю, майновому стану, місцю проживання, бідності й економічної маргіналізації. Вплив дискримінації посилюється, якщо ті чи інші

особи зазнають подвійної чи множинної дискримінації, тобто одразу за кількома ознаками [7].

Держави мають головні зобов'язання із захисту та підтримки прав людини. У Загальному коментарі № 15 Комітет підкреслив, що, згідно з Пактом, держави повинні поступово добиватись повної реалізації права на воду. Іншими словами, у Пакті визнається, що ресурси держав обмежені і що забезпечення прав на воду для всіх може зайняти багато часу, відповідно, певні елементи права на воду вважаються об'єктом поступової реалізації. В той самий час такі зобов'язання, як недискримінація, мають негайну дію, та принцип поступового здійснення на них не поширюється. У Коментарі також підкреслюється зобов'язання вживати заходів, які повинні бути конкретними, належними та націленими на повне здійснення права на воду. Держава повинна демонструвати, що вона ретельно виважила всі варіанти, обрала найбільш доцільний та використала для цього в повній мірі всі наявні ресурси [6].

Отже, зобов'язання держав поділяються на три категорії – зобов'язання поважати (to respect), захищати (to protect) та здійснювати (to fulfil)[6].

Зобов'язання поважати вимагає того, щоб держави утримувались від прямого чи опосередкованого втручання у процес здійснення права на воду. Наприклад, державам необхідно утримуватись від свавільного та незаконного відключення води, скорочення подачі води в віддалені райони, руйнування об'єктів системи водопостачання в якості каральної міри під час збройних конфліктів тощо.

Зобов'язання захищати вимагає від держав запобігання втручання третіх сторін у процес здійснення права на воду. Державам необхідно вжити законодавчих чи інших мір, з тим, щоб забезпечити дотримання приватними суб'єктами – промисловими компаніями, компаніями водопостачання, etc. – стандартів в галузі прав людини, пов'язаних із правом на воду. Наприклад, щоб треті сторони не могли свавільно та незаконно переривати подачу води та надання санітарних послуг, не ставили під загрозу рівноправне, економічно доступне користування достатньою кількістю питної води.

Зобов'язання здійснювати вимагає, щоб держави вживали законодавчих, бюджетних, адміністративних, судових чи інших мір для повної реалізації права людини на воду. Зокрема, це передбачає прийняття національної політики у галузі водопостачання, яка приділяє пріоритетну увагу знедоленим та маргіналізованим групам населення, намічає найбільш рентабельні способи використання наявних ресурсів, визначає відповідальність та часові рамки здійснення відповідних заходів.

Все ширше обговорюється питання того, в якій мірі інші суб'єкти – міжнародні урядові та неурядові організації, транснаціональні корпорації, окремі особи – несуть зобов'язання із захисту та підтримки права людини на воду. Згідно з Уставом ООН, однією з цілей цієї організації є сприяння дотриманню прав людини. Установи ООН, що займаються проблемами, пов'язаними із водою та санітарними послугами, включаючи Програму ООН по населеним пунктам (ООН-Хабітат), ПРООН, ЮНІСЕФ та ВОЗ, все більше співвідносять свою діяльність з нормами в галузі прав людини в процесі вирішення поточної кризи в сфері водопостачання та санітарії. У 2003 році Комітет високого рівня по програмам заснував Механізм ООН з водних ресурсів для виконання завдань в сфері води та санітарних послуг, визначених у Декларації тисячоліття та на Всесвітньому саміті з стійкого розвитку.

За дотриманням прав людини в сфері водопостачання та санітарії спостерігають комітети ООН, які складаються із незалежних експертів, зокрема, неодноразово зазначений вище Комітет з економічних, соціальних та культурних прав людини, а також Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітет проти тортур та Комітет з прав дитини.

«Спеціальні процедури» – це загальний термін, що позначає механізми Ради ООН з прав людини, призначені для вирішення проблем прав людини, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Своєю Резолюцією 7/22 Рада заснувала мандат незалежного експерта з правозахисних зобов'язань, пов'язаних із доступом до безпечної питної води та санітарних послуг [9]. Цей експерт зобов'язаний щорічно надавати Генеральній Асамблеї ООН доповіді з питань в межах його компетенції. Першим незалежним експертом стала Катаріна де Альбукерке.

На 64-ій Сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція № 64/292 «Право людини на воду та санітарію»[8]. Ця резолюція визнала право на безпечну та чисту питну воду та санітарію в якості права людини, що має істотне значення для повноцінного життя та повного здійснення всіх прав людини, а також привітала вищезазначене рішення Ради ООН з прав людини про затвердження мандату незалежного експерта.

На сьогоднішній день право на воду визнається в цілому ряді міжнародно-правових документів, включаючи міжнародні договори, декларації, а також у нормах soft law. Однак воно розглядається не як повноцінне, самостійне право людини, а як таке, що витікає з права на достатній рівень життя. Крім того, право на воду нерозривно пов'язано із правом на найвищий досяжний рівень здоров'я, та іншими правами, закріпленими Пактом про економічні, соціальні та культурні права людини. Біллем про права людини, в першу чергу, правом на життя та гідність людини. Отже, держави повинні вживати спільних та індивідуальні заходів з метою максимально ефективного просування на шляху до повної реалізації права на воду на міжнародному рівні.

Список літератури

1. Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права // Права людини: Міжнародні договори України. Декларації, документи. – С. 24-36.
2. Конвенція про права дитини // Права людини: Міжнародні договори України. Декларації, документи. – С. 123-146.
3. Convention on the Rights of Persons with Disabilities of 13.12.2006 - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml/>
4. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/>
5. Arab Charter on Human Rights - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b38540.html>
6. UN Committee on economic, social and cultural rights. General comment No. 15 (2002) “The right to water” - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
[http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94/\\$FILE/G0340229.pdf/](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/a5458d1d1bbd713fc1256cc400389e94/$FILE/G0340229.pdf/)
7. UN Committee on economic, social and cultural rights. General comment No. 20 (2009). “Non-discrimination in economic, social and cultural rights” - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4a60961f2.html>
8. UN General Assembly Resolution 64/292 of 28.07.2010 “The human right to water and sanitation” - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.unhcr.org/refworld/docid/4cc926b02.html>

9. UN Human Rights Council Resolution 7/22 of 28.03.2008 - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_7_22.pdf

Абхаирова Э. Э., Медведева М. А. Ключевые аспекты права человека на воду / Э. Э. Абхаирова, М. А. Медведева // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2012. – Т. 25 (64). № 1. 2012. – С. 8-12.

Рассмотрены ключевые аспекты и нормативное содержание права человека на воду как составной части права на достаточный жизненный уровень. Исследованы проблемы выделения права на воду в качестве самостоятельного права человека, его место в системе прав человека, а также механизмы его закрепления и защиты.

Ключевые слова: право на воду, Комитет ООН по экономическим, социальным и культурным правам, право на достаточный жизненный уровень, принцип недискриминации.

Abkhairova E., Medvedeva M. The key aspects of the right to water /E. Abkhairova, M. Medvedeva // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2012. – Vol. 25 (64). № 1. 2012. – P. 8-12.

The key aspects of the right to water as an element of the right to an adequate standard of living are considered. The problems of recognizance of the right to water as a self-standing human right, its place in the system of human rights, and also the mechanisms of its protection are investigated.

Keywords: right to water, UN Committee on economic, social and cultural rights, right to an adequate standard of living, principle of non-discrimination.

Статья поступила в редакцию 10.04.2012.